

EESTI KEEL

Akadeemilise Emakeele Seltsi ajakiri

Toimetus:
Tartu, Rüütli 24, III kord.

Talitus:
Akad. Kooperat., Ülikooli 15, t. 20-63.

Mida pakuvad meile AES-i murdekogud?

Nadu.

Eesti murdeainestiku kogumine, alustatud a. 1922, pais-
tab jõudvat mõne aasta pärast (vahest a. 1942, kui aine-
lised olud lubavad) lõpule, sellekohase kava piirides. Nüüd
on tekkinud AES-i juhatuse ja Murdetoimkonna ringides
küsimus: kuivõrra täielikud on meie senised murdekogud,
kuivõrra võiksid need sisaldada tühikuid, mida tuleks täita
enne eesti murdesõnaraamatu käsikirja koostamisele asu-
mist? Et sellest ülevaadet saada, ongi AES-i MT oma
liikmeile teinud ülesandeks pakkuda mõninga tüüpilisema
sõna kohta ülevaadet AES-i seni kogutud murdeandmetest.

Nimetatud sihis on allakirjutanu valinud AES-i kogudest
Wiedemanni sõnaraamatu, lisaõnastikkude, ideoloogiliste
küsitluskavade ja nn. „vähemate küsimuste“ kavade alusel
korjatud andmed ühe vananeva, haruldaseks
muutunud, kuid tähenduslikult suuresti diferentseeru-
nud sõna *nadu* kohta. Alljärgnevas on esitatud kõik and-
med sõnast *nadu*, maha arvatud mõned vähem huvi paku-
vad teated (näit. part. *nadu*, g. pl. *nadude* eP murrete
enamikus, nähtavasti kunstlikud vormid nagu ill. *naosse*,
nadudesse jne.). Kasutamata on jäänud vastav ainestik
murdetekstides, kuna vastava sisukataloogi puudumisel oleks
pidanud need (7.500 lk.) rida-realt läbi loetama.

Ainestikku kihelkondadest on allpool tsiteeritud mitte lähtudes idast läände (nagu seda tarvitatakse rahvaluules, kus see on teatud määral õigustatud, nähtuste leviku tõttu sageli selles sihis), vaid vastupidi läänest itta ja põhjast lõunasse, ja nimelt: Hiiu, Saaremaa, Muhu, Läänemaa (Noa, ... Var), Pärnumaa põhjaeestiline osa (Khn, Tõs, Aud, Mih, PJg, ... Hää, Saa), Harjumaa (Ris, HMd, Kei, Nis, Hag, Rap, Juu, Kos, Jür, HJn, Jõe, Kuu), Järvamaa (Tür, Ann, JMd, ... Koe), Viljandimaa põhjaeestiline osa (Pil, Plt, SJn, KJn, Kõp, Vil), Virumaa (Kad, VMr, Sim, VJg, Rak, Hlj, VNg, ... Iis), Tartumaa põhjaeestiline osa (Lai, Ksi, Äks, Pal, MMg, Trm, Kod), Pärnumaa lõunamurdeline osa (Hls, Krk), Viljandimaa lõunamurdeline osa, Valgamaa lääneosa, Tartumaa lõunaeestiline osa (Kod Koosa, TMr, Ran, Nõo, Kam, ...), Valgamaa idaosa, Võrumaa, Setumaa ja keelesaared. Ainestikku on üldiselt tsiteeritud muutmatult, peale mõnede ilmsete vigade ja kirjacomistuste ning mõnede puhtväliste muudatuste transkriptsiooni süsteemis, nimelt: 1. diftongide konsonantsel osal on ära jäetud kaar (*naò*, *n^aõrik* pro *naõ*, *n^aõrik*), 2. *õ* asemele on võetud *ç*, 3. pika esimese silbi kvantiteeti on märgitud vastavalt seisukohale, mis avaldatud EK 1937, lk. 111 (seega kirde-eestis *vardad* pro *vaõrdad*, keskeestis *vaõrdad*, *pailü* pro *vaõrdad*, *pailü*), 4. *-kks-*, *-tts-* on asendatud *-ks-*, *-ts-*ga (*maksa*, *meisa* pro *makksa*, *mettsa*), 5. helitu *h* on märgitud *h*-ga (*ühtegi*, *jaõ* pro *ühtegi*, *jaõ*), 6. silbialguline *u* on asendatud *w*-ga (*eõwès* pro *õõwès*), 7. *u* on asendatud *ü*-ga (*nadü* pro *nadü*. Vrd. P. Ariste, EK 1937, lk. 50—53, 111—112).

1. *nadü* 'meheõde, belle-sœur'.

nadü : *mehè çdè olli n^aõrikkul nadü*. *mehè çdè o naòd*. (rl.) *naò vardad veõtä vaõkka sehèst, koje koõda, koje kaks* (MuhLõe). — *nadõ* - *nadü* g. *naõ* : *sè sellè nadõ*, *sè mehè çdè sè üttpõsõ nadõ* (MarH). — *nadü* - *nadõ* g. *naò* : *mehè çde olli, stõ olli nadõ* (VigOe). — *nadü* g. *naü* p. *nadü* ppl. *nadusi* : *nèd mõ naüd* (v., KsePu). — *nadü* g. *naò* : *tä nadü olli iä inimene* (VarHel). — *nadü* g. *naò* gpl. *nadude* ppl. *nadusi* : *meitti olli nellü nadü* (hl., Khn). — *nadü* ? (pikk paus) *olèn dra unuõttand* ;

(pärast mitmes. oletusi:) *mehè èdè vist_on nadù* (PJg). — *nadù*: *mehè èdè on naùd. miš_sà koà nadudelle vid* (JürLi). — *nadù* g. *nadù* ppl. *nadusi*: *nadu mol paergalt eläb vël* (JuuToo). — *nadù* g. *naò* ppl. *nadusid*: *naòd olid_ikkà mehè èdè vanasti* (JuuVao). — *nadù*: *mehè ède on naése nadù* (hv., HJnPir). — *nadù* g. *nadù* gpl. *nadu_è* ppl. *nadù* (KuuTap). — *nadù* (TürPi), *nadù* npl. *naòd* (v., TürRe). — *nadù* g. *nadù*: *temal on paillù nadusi. mul pèlè ühtegi nadù* (hl., JMdKa). — *nadù* (PaiVa). — *nadù* (JJnAr). — *nadù* npl. *naùd* ppl. *nadusi*: *naò obune seisàb eüwès. n. seittis külasse* (v., KoeÄr). — *nadù* 'mehe ehk naise õde': *kälimés käd pèlèttas naò nàssi kàtsudes* (PltRa). *nadù* g. *naò* ppl. *-sid* (PltPui). *nadù*, *varem tarvittusel, nüd aruldane* (KadTou); *nadù* g. *naù*: *riakkisin... naüga. oled omà nadù kuà näind?* (v., KadSo). — *nadù* oli *mehè èdè ja ...* (VMrSo). — *nadù* g. *naù* ppl. *nadusid* (SimLae). — *nadù* 'mehe ehk naise õde': *olid minù naùd* (hl., HljVer). — *nadù* ppl. *nadusi*: *sie on nau müts* (VJgRoe). — *natu* g. *nau* p. *natu* ppl. *-si, meije natu on ouwes* (hl., VNgMer). *minà kävin naül. lähèn naüle* (VNgMän). *siè one tämä nadù siè. siè sai naò käest karvusta* (VNgKoi). — *natù* g. *naò*: *mehè ètè on natù* (JõhVal). — *natò*: *miül ei olègi natosi, naòd orvad kaik surred vällä. natudelle narmaksest käiksed* (hl., VaiUd); *nato* (VaiKud). — *nadù* g. *nadù* p. *naduda* gpl. *nadude* ppl. *nadusi*: *on kaks naduda* (IisTud). — *nadù* (Lai). — *nadù* g. *nadù* p. *naduda* ppl. *-sid*: *mittu naduda sul on?* (hl., Avi). *nadù* g. *nadù* p. *nadù* (KodAs). — *nadù* g. *naù*: *ma lähàn nüüd nadù vät-tama. naül on üs kasuk* (KsiTa). — *nadù* g. *naò* ppl. *nadusid*: *sè om miù nadù* (v., HlsAb). — *nadù*: *mihè sezàr ollì nadù. ma lã na:dùl käimã. kudas na naduze om...* (KrkAi); *mihè sezàr ollì nadù* (v., KrkMä); *nadù ollì mihè sezàr kunàgi. oH, temãl o paillù naduzit* (Krk). — *nadù* g. *nadù* p. *nadud* (Hel). — *nadù* = *mehè sezàr* (TMrVr). —

nadù g. *nadu* p. *nañtu* : *vellè naēsè olliva naduse... vai olli mehè šesâr (?)* (v., hv., KamKär). — *nadù* (83-a. taat selle sn. täh. ei tea, kuid tema 54-a. minia teab hästi!) (v., RanKu). — *nadù* = *mihè šesâr* (hl., SanNä). — *nadò* g. *nadò* p. *nañtò* gpl. *nadòzide* ppl. *nadòzit* : *nadò um mehèžezâr. küdü läfs meisa küñdèmaije, nadò jäi tarre tañgeleñma* (v., PlvAd). — *nadù om mehesèzâr, n. jäs kodù nâgleme 'riidlema'* (KriKoe). — *nadò* g. *naò* p. *nañtò*, esineb ain. laulus, hl. sõsar (~ mehe sõsar) : *parèb eks küttä külèl ku nañta kâl.äl. küfö? läfsi? nuñme küñdemä, naò? jäi? tarre toñkkelema* (SeKül). — *nadu am mieššezar* (KoiPai). — *nado* g. *naò* p. *nañto* (Lut). *nadù um mihè sezâr* (LutJa).

naduke(ne) 'meheõde'.

naduñke (VJgRoe). — *naòkkaine* 'nadukene' (hv., Vai-Ud). — *naduñkene* (lisTud). — *naduñkene* (meelitus) (Avi). — *naduñke* (v., hv., HlsAb).

2. **nadu** 'peigmehe õde (pulmas)', õieti siis 'tulevase mehe õde'.

peļjü sõsar üittasse nadù (MusNi). — *nadù* g. *nadù* : *sé kes rüdi laiwà tahà vis, nõñdà keþ oli püüs, sé oli pulmà nadù* (PhaK). — *nadù* g. *naò* 'peigmehe õde (vanades pulmakommetes; muud täh. ei tunta)': *üitti nadù...* (v., PõiKõ). — *peigme nadù* (JuuLõi).

3. **nadu** 'naiseõde'.

nadù (JJnJä). — *nadò* : *naise odeda kutsutta nadost* (Vai). — *nadù* g. *naù* : *naduda ei ãld kodù. ei muñ. elè nadusid ühtiigi* (lisTud). — *nadù om naise šesâr* (PstPalu). — *nadù* g. *naò* npl. *naoda* ppl. *nadusi* : *nadù ja küdü* (TrvVä). — *nadù om naize sezâr* (HelAla). — *nadù* (KriMa). — *nadù* g. *naò* p. *nañtù* (KoiPai).

naduke 'naiseõde'.

naduñke (hl., TrvVä).

4. **nadu** 'vennanaine'.

nadù, si nimi on jobà kadùnu, tähendand sedasañma mišsi källigi (SaaVõlt). — *nadu on teise venna naine, vðga vðhe tarviñtañtu* (Kadllu). — *nadù* g. *nadù* p.

nattu : *vellè naèsè olliva naduse ... vai olli mehè sēsār* (?) (Täps. täh. ei tea, sn. väga vähe tunt., v., hv., KamKär). — *nadu* g. *naç* p. *nattu* (VasMau).

5. **nadu** 'mehe venna naine'.

kaitš velle teñnè težizèl naiñe, nī naižè eikkav ütsteizi nadù (60 a. eest on mõni seda sõna naljaks tarvitanud) (KrkSa). — *nadù* g. *naù* p. *nattu* : *kattël veel oma nāžè, nē nāžè kutsuva ütsteišt nadù* (Koi).

6. **nadu** 'naise ema'.

nadò 'naiseema (?)' (KanNah).

7. **nadu** 'lapse abikaasa ema (väimehe või minia ema)'.

nadù : *naòD, o pāri lāin laštè emād* (KirSeli). — *nadù* g. *naò* ~ *naçò* : *kui tütred veì poçad pāris, sīs ò naçòD* (VigJäd). — *nadù* npl. *nadùD* 'abikaasade emad (üksteise suhtes)' (HJnKih). — *nadù* : *mehè ja naèsè emād oñ vaštamisi nadùD. kaks isäst oñ jälle lažgùD. naòD, neil olid sūrèd maòD* (TürKa). — *nadù* npl. *naduze* 'abikaasade emad (teineteise suhtes)' (OteAru).

8. **nadu** (?) 'mehe vend'.

nadu 'vennanaine, ka ? mehevend' (KoiPai).

9. **nadu** (?) 'nõbu'.

nadù : *naòD o çeste lapsèD, vigàlaz òldašše [= nebù !]* (LihPar).

10. **nadu** '?'.

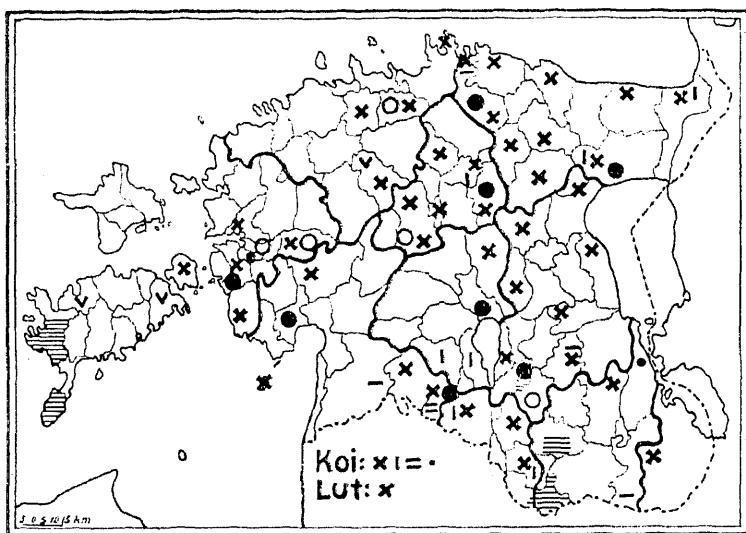
nadù g. *naò* : *kui üks pois lähèb košja, sīs seäl ühèl vanainimesel ò nadù* (Muhlga).

11. **nadu**, sõna veel mäletatakse, tähendus aga ununud.

nadù ò *üks vanà muištne señà, kas tà oli naisèl mehè emà veì* (Täpset sugulusmõistet kj. ei tea. Teatakse, et on *nadù* olnud, kuid ei tea, kas vennanaised v. muud sugulased) (KseHõb). — *kiñni kui üks nadù. tās kui nadù* (õunapuud õunu jne.) (mingi kivinenud välj., täh. ei teata, mingit sugulusastet ei teata selle sõnaga ühendada (AudEa). — *nadù* g. *nadù* ppl. *nadusi* (hv., Koe). — *nadù on üks sugulane, mehebõlè sugulane, agà ei tēa jañ, kudàs* (v., KJnLal). — *nadù* : *ei temà omà nauğa läbi suänd sugugi* (KadSo). — *nièD oñ nauD narmasjalàD, siäl on ämmàD pikka ända*

(lisTud). — *nadù* ikke ütletti olevet, meantsi *nadù* olli meä ei tä. *nadut* vellenast olevet kakkelnu ku närmeniten (v., KrkPer). — *nadù* p. *nadut* (RõnTam). — *nabù*: *nabust* üteldi ütte sugulast, a mis tä tul üteldä, püldäbi vai; tũ om vahtselina senä (vg. hv., RápPih).

Sõna *nadu* kohta esineb AES-i kogudes eitavaid teateid: Khk-lt, Jäm-st, RisVil-st, Trv lõunaosast, KrkPer-st (*nadut küdüt meä ei mälette*¹), Puh-st, UrvVaabinast, HarR-st ja VasS-st.

1. X 'meheõde'	6. T 'naiseema'
2. V 'peigmehe õde'	7. O 'minia v. väimche ema'
3. 'naiseõde'	● tähendus ununud, tundmatu
4. - 'vennanaine'	• küsitavad teated
5. = 'mehe venna naine'	

Mida pakuvad AES-i kogud uut?

Wiedemanni sõnaraamat tunneb teatavasti sõna *nadu* (*nado*) ühes ainsas sugulustähenduses 'meheõde': 'Schwägerin, Schwester des Mannes', ja lisaks veel 'pruuttüdruku'

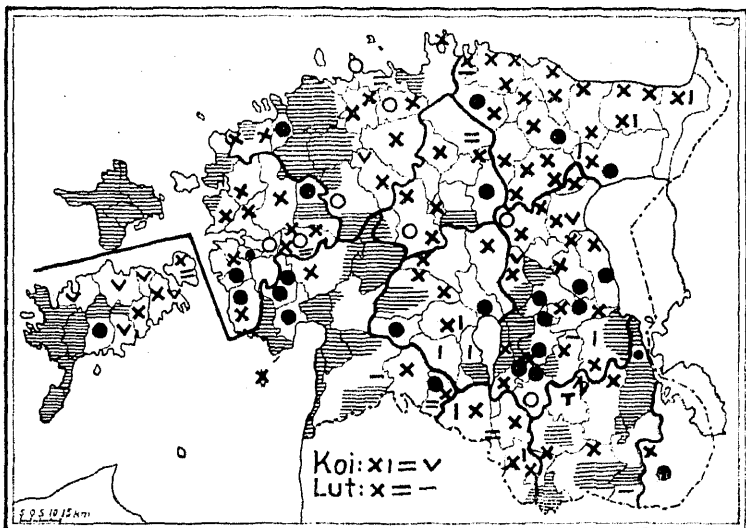
¹ Vrd. siiski teist teadet KrkPer-st, ülal punkt 11!

tähenduses: *saja-nadu*, *pruudi-n.* 'Brautjungfer'. Siit vaatlusest jäägu kõrvale veel samas sõnaraamatus esinev *nadu* ~ *natt,-i* (Kihnu) 'hüljes', mille ühtekuuluvus eelmise sõnaga pole kindel. Selle vananeva sõna esinemisest või vähemalt mäletamisest praegustes murretes annavad AES-i sõnavarakogud nüüd õige täielikke lisateateid, millest selgub, et sõna levikualad on Sa, Muh, Lä kesk- ja lõunaosad, Pää loodeosa, Ha idaosa, Jä, Ur, Vi kirdeosa, Ta põhjaosa ja eL lääne- ja keskosa, eL äärmine idaserv ja keelesaared. Teated kinnitavad, et Wiedemannis esinev tähendus 1. 'mehe õde' on kõige üldisem (eP mandril, Muhus, eL-s). Wiedemannis esinevat tähendust 'pruuttüdruk' meie teated veel täpsustavadki: 2. 'peigmehe õde (muistse pulmaterminina)'. Seda tähendust 2. tuntakse Sa-s ja Ha-s. Hoopis uusi tähendusvarjundeid pakuvad aga AES-i kogud järgm.: 3. 'naise õde' (kohati eP idas, eL läänes ja keskel, keelesaartel). 4. 'vennanaine' (üks teade kirde-eestist, mõni teade lõuna-eestist). 5. 'mehe venna naine' (2 teadet eL-st), 6. 'naise-ema' (1 küsitav teade eL-st, ja 7. 'lapse (poja või tütre) abikaasa ema, minia v. väimehe abikaasa ema (nais-ego suhtes)' (4 teadet eP-st, 1 — eL-st). Väga küsitavad, nähtavasti arusaamatusel põhjenevad on tähendusvarjundid 8. 'mehevend' ja 9. 'nõbu'. Paljudes murrakuis vanad nimed sõna *nadu* küll veel mäletavad, kuid selle ligem tähendus paistab olevat ununenud. Uued AES-i andmed pakuvad meile muidugi ka pilti selle sõna häälikulisest (*nadù ~ nadò ~ natù*, g. *naò ~ nau ~ nadù*) ja morfoloogilisest (p. *nadù ~ nadut ~ naduda*, ppl. *nadusid ~ nadusi*) ehitusest.

Mis AES-i kogude andmestikus puudub?

Mõistagi, kuna AES-i murdekogumisel pole kogu eesti sõnavara suudetud, piiratud aineliste võimaluste ja lühikese tööaja (a. 1922—1939) tõttu, koguda kõigilt murdealadelt, pole seni olevad andmed ka täielikud. Kui kogumine oleks piirdunud ainult Wiedemanni sõnastiku kontrollimisega, siis oleks meil sõna *nadu* kohta olnud positiivseid või negatiivseid teateid ainult 30—36 kihelkonnast. Õnneks on

meil aga sõnavara kogutud ka muudest kihelkondadest ja muude küsitlusvahendite najal nagu lisasõnastikud, ideoloogilised küsitluskavad („Sugulusnimed“) ja nn. „Vähemad küsimused“. Umbes pooled teated sõna *nadu* kohta on saanud nimelt nende vahendite kaudu, mis tohiks küllaldaselt õigustada viimaste tarvituselevõttu kasvõi kõigi kihelkondade murrakute puhul. Igatahes eramurdekogud (allakirjutanud) näitavad, et rahvakeelest on võimalik sõna *nadu*

1. X 'meheõde'	7. O 'minia v. väimehe ema'
2. V 'peigmehe õde, pruuttüdruk'	8. V 'mehevend'
3. 'naiseõde'	9. / 'vana-vanaema'
4. - 'vennanaine'	● täendus ununud, tundmatu
5. = 'mehe venna naine'	• küsitavad teated
6. T 'naiseema'	

esinemisest andmeid saada enamgi. Need teated kõigepealt kinnitavad AES-i andmeid, et see sõna on juba täiesti tundmatu Hiiumaa, Saaremaa läänes (Khk, Kär, Ans, Jäm.), Lääne loodes (Noa), kohati Põhjaosas (Tõs, Vän, Pär, Tor, Hää), Haiglas keskosas (Kei, Nis, Hag), vist Annas, Pee-s, Puh-s ja mõnes Võ kihelkonnas (Urv, Har). Aga positiivseid lisateateid selle sõna esinemise kohta pakuvad need erakogud

veel järgmistest kihelkondadest: Kaa, Krj, VII, Jaa, LNg, Rid, Kul, Mär, Ris, HJn, Jõe, Kos, Rap, Amb, Pil, SJn, Kõp, Vil, Rak, Lüg, MMg, Äks, Nõo, Võn ja Rõu. Need era-andmed kinnitavad ülalesitatud (AES-i kogude) tähendusvarjundite 1.—3., 5., 7. faktilist olemasolu, ei paku aga mingit tuge tähendusvarjunditele 4.—6. ja 8. Erakogus olev teade Krj-st 'pruudi eeskäija' on vist identne tähendusvarjundiga 2. Erakogude andmestikus leidub ka üks AES-i kogudes tundmata tähendusvarjund, PlvKarilatsi *tere, tere nadò* 'tere-tere, vana-vanaema' (v.), mis seletub nähtavasti aga omaaegse faktilise tähenduse ununemisega.

A. Saareste.

Ce que nous offrent les collections dialectologiques de l'Association Universitaire pour la Langue Nationale.

N a d u.

Pour donner un aperçu de la richesse des matériaux rassemblés en vue d'un dictionnaire dialectal et recueillis de 1922 à 1939 selon les directives de l'Association Universitaire pour la Langue Nationale, l'auteur présente les données contenues dans les collections de fiches au sujet du mot *n a d u* (belle-soeur), en dehors des renseignements provenant des textes dialectaux. 50 paroisses du territoire estonien fournissent sur ce mot vieilli les données sémantiques suivantes: a) significations figurant déjà dans le dictionnaire de Wiedemann 1) belle-soeur (= soeur du mari), sens le plus ancien du mot; 2) soeur du flancé (à la noce), chez Wiedemann demoiselle d'honneur; — b) significations manquant chez Wiedemann 3) soeur de la femme; 4) femme du frère; 5) femme du frère du mari; 6) mère de la femme; 7) mère du gendre ou de la bru; — c) données douteuses: 8) frère du mari; 9) cousin, cousine. V. carte n°1. Dans de très nombreux endroits on se souvient encore du mot *n a d u* (surtout d'après les chansons populaires), mais le sens en est tombé dans l'oubli (10, 11). Ces renseignements permettent de préciser l'extension géographique de ce mot lui-même, ses nuances de sens et ses variantes phonétiques et morphologiques. Mais d'autre part il apparaît bien clairement que ces collections ne renferment pas, à propos de ce mot, tout ce qui en a été conservé par la langue populaire. De très nombreux renseignements supplémentaires sont fournis par les collections personnelles de l'auteur (v. carte n°2).

Haruldasest eesti sisekaost sõnus (*õlu*): *õlle, tõte, tõteline, tõtelik.*

ÕES-i Aastaraamatus 1936, 266—270 M. Toomse, käsitles rõhutule silbile järgneva *-õ-* esindust eKi rannamurdes, märgib sel alal sõna *õlu* vokaaltüvelisis vormides kolme esindustüüpi: 1. g. sg. *õluie, õlude, õlude, õludi* Lüg, Jõh, Kod, Trm (vrd. ka Kettunen, KodDial. 119 *õlù: õlude* 'des bieres'); 2. g. sg. *õlle* Jõe, Kuu, Hlj, VNg, Vai; 3. g. sg. *õluve, õluve, õluve* Kuu Juminda ja Tapurla, Vai. Viimane, 3. esindustüüp, nagu autor õieti arvabki, on sm. resp. ingeri laenaines, esimene taas häälikuseadusliku eP *-õ->-D- (-õ-)* esinduse peegeldaja. Tüübis 2. T. lk. 267 oletab *-õ-* kadu ja kontraktsiooni, tähendades selle ootamatuse kohta: „Mais c'est contre toute attente que nous avons la forme *õlle* dans la partie occidentale des dialectes littoraux de l'Estonie du nord-est, puisque le cas noté dans la partie est de Vaivara est visiblement dû à une influence tardive de la langue commune. D'ailleurs *õlle* inattendu l'emporte dans toute l'Estonie du nord, mis à part les environs du Peipsi septentrional.“ Autoril on õigus, et genitiivid *õlle, õlle* (kirjatl. *õlle*) on ebaootuspärased, sest kui neis tõesti peaks lähtuma rõhutule silbile järgneva *-õ-* kaost, jääks täiesti mõistatuslikuks *-ll-*, *-ll-*geminaadi teke eP-s selle kao ühenduses (<?? **olu-en* < **oluden*; vrd. sellevastu *sile* < **sileä*, *siledad* < **sileät*, p. sg. *kala* < **kalaä* jne. üksik-*l*-iga). Käesoleval korral *-ll-*i seletades tasub end meelde tuletada Ojansuu põgusat joonealusemärgust Vir. 1910, 89, alam. 2.: „*õlu, õlut*, gen. *õlle* (kaiketi varhemmat **õlöen* < **õluden*)“. Ei ole midagi loomulikumat kui seletus *-ll-* < *-lõ-* (vrd. *kuld*: *kulla*, *põld*: *põllu* jne.), kuigi *-u-* sisekadu seekord, 1. silbi lühikese olles, on üllatuslik. O. möödaminnes tehtud märkust tuleks vist küll edaspidigi arvestada eesti erakordse käänamis-tüübi *õlu*: *õlle* seletamisel. Kirde-e. *õlude, õlude* oma *D-*ga on selle kõrval muidugi ootuspärase häälikuseadusliku arengu tulemus (vrd. *siledad, pimedad* jne.). Huvitav on seejuures,

et erandlikult arenenud *õlle* on eestis, välja arvatud eKi ja selle soomepäraseid rannamurded, peagu ainuvalitsev, nii juba vanas kirjakeeles näit. Stah'il (grammatikas) *ollut* | *olleft*, Göseke'l (gramm.) *olle* | *ft*, nohr *ollut*, Hornung'il (gramm.) *Ollut*, g. sg. *olle*, Thor Helle'l (gramm.) *õllut*, *õlle-waat*, edasi ka rahvakeeles, näit. EKA murdesõnastike andmeil VNg *olūt* : *olle*, JMad *õlut* : *õllē*, Juu *õlūt* : *õlle*, Ris *õlūt* : *õlle* (? pro *õllē*), Rei *õlūt* : *õlle*, Emm g. sg. *õllē*, Khk *õlü* : *õllē*, Jäm *õlut* : *õllē*, Muh *õlut* : *õllē*, Mär, Kse, Hää, Hls *õlü* : *õllē*, Kark *elü* : *ellē*, Tri *õlūt* : *õllē*, Plt *õlūt* : *õlle*, Plv *õllu'* (-ll-nominatiivi üldistunud obliikvakäändeist?) : *õllē*, Rõu *õlu'* : *õllē* ~ *olu'* : *õllē*, Vas *olu'* : *õllē*, Se allakirjutanu teatel id. resp. *otü'* : *ottē*, Kraasna ja Lutsi (Kalla's'e jär.) komit. *ollega*. Müller'il on küll SbGEG XV 255 ilmsesti g. sg. *õlu* (mis vaevalt < *oludēn*, vaevalt ka on nominatiivne liitumus, vaid pigemini seletub nominatiivi üldistumisega või teise sõnatüüpi kandumisega, vrd. näit. *kulu*, g. sg. *kulu*): se Wina ehk Ollo Kellere siife ~ Wina nīd Ollo Kelleri fees. Viimast esindust leidub vähe- sel määral ka rahvakeeles, näit. Iis *õlu*, g. ja p. sg. *õlu*, Puh *õlü* : g. sg. *õlü*. Eespool-nähtud ootuspäraselt sisekaotu tüüp *õlude* on huvitaval kombel omane just eKi murdele (Alutaguse, Kodavere ümbrus), ja võib ehk see- pärast arvata, et ta on geneetilises sidevuses oma vadja vastega, vrd. Setälä, ÄH 90 *elud*, g. *elü*, elat. *elussa* 'oluesta', Kettunen, VKÄH² 159 *elü* (< **oludēn*) 'oluen'. Teiste sõnadega, sisekaotu *elude* on vahest eKi murde ja vadja ühisjooni eKi-vadja *δ* > *D* resp. > *Ø* häälikumuutuste eelsest ajast. Sisekadu **oludēn* > **oldēn* peaks selle peagu üldestilist (välja arvatud soome- ja vadja-päraseid murded Ida-Eestis!) levikut arvestades olema aukartustäratavalt vana, igatahes enne *lδ* > *ll* assimilatsioonini toimunud.

Samasuguse *lδ* > *ll* assimilatsioonini sooritanud erakorralise sisekaoga paralleeljuhtumi võiks möödaminnes esitada ka vadjast, keelest, millele muidu sisekadu pole omane selleski ulatuses kui eesti keelele. Mustonen Vir. I 178 toob Jõepära murdest sõna *pallas*, g. *paltaa* 'kyhkyinen', mille algsem kuju on tõenäoselt olnud < **paldas*, g. **pal-*

tān < algsm. **palanta(s)* : **palanta(he)n*. Viimasest oletatavast algsm. kujust arenes vadjale omase *n* kao tõttu (vrd. näit. Kettunen, VKÄH² 94—96 *permata* < **permantā* jm.) > **palatas* : **palatān*, edasi haploloogilise sisekao kaudu (vt. allakirj., EK 1934, 44) > **paltas* : *paltān*, milline käänamissuhe oma ebatavalisuse tõttu pidi paratamata muganema olemasolnud astmevaheldustüübile (vrd. *kepta* : *келлад* jne. Kettunen, op. cit. 64). Sellele astmevaheldusele muganematuna näikse kõnealuse sõna vaste esinenuvat veel kreevineil, kellede keeles Wiedemann'i Über die Nationalität und die Sprache... lk. 93 teatel leidus kuju *paltin* 'Taube' < **palata-* + läti deminutiivsufiks *-in*. Ahlqvist'il Wotisk grammatik 143 kohatavad *pallo* (< **oi*) ~ *palla* (kui nad on usaldatavad) peaksid olema sama sõna sekundaarsed harundid, nõrga-astmelise *pallas-*vormi edasikujundised. Kõnealuse sõna võimaliku balti keelist laenamise kohta vt. allakirj., EK 1936, 186, vrd. ka Kalima, Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat 145.

Kuid **oludēn* > **oldēn* (**olden*) juhtumis oletataval sisekaol paistab olevat ka võimalik otsesem paralleel ühes teises eesti keele *udē*-tüves. Wiedemann'i sõnaraamatus kohtame sõna *töte*, g. *töte* (d) 'Wahrheit' (= *tōsi*) ja viimase tuletised *tötelik*, g. *töteliku*, *töteline*, g. *tötelise* 'wahr, gewiss, sicher, treu, dem man trauen kann', *tötendama* ~ *töttestama* 'bewahrheiten, beweisen, bezeugen'. Selle *-t-* (*-tt-*)lise tüve tuletuslik sidumine sõnaga *tōsi*, g. *tōe* 'Wahrheit' (vrd. sm. *tosī*, karj.-aun. *toži*, *tozi*, vadj. *teši*, lv. *tuō'iz* Setälä, ÄH 129) pole kuigi kerge, kuigi tundub olevat ilmne, et *t-* tüvi on olnud mujal lmsm. keelis tundmatu *tt-*lise *töte*-tüve tuletuspõhjaks. Algsm. **tote-* > *tötte-* häälikuseaduslik areng pole usutav, ka sarjasiirdumisele (üksik-klusiililt geminaadile) pole julgust mõelda. *t-*list kuju leiame juba vanas e. kirjakeeles, näit. Mülleril VhGEG XV 187 *Ḫōdtelid* *Ḫppetus*, Rossihnius'el VhGEG XIX 11 *töttelifult tōffi* 'gewisslich wahr', 18 *töttelifult* 'freilich', XIX saj. eesti autoreist on EKA sedelkataloogi andmeil sõna *tötelik* tarvitanud ms. tihti Kreutzwald. Samas EKA-s (vt. murdesõnas-

tikke) on teateid ka *tõtte*-, *tõtte*-tüve esinemisest rahvakeeles: Puh *kõnele tõttele*, k. *tõtteste vällä*, *tõtteli|k*, g. -*gu*, Plv *kõneles tõtte juttu*, *tõtteli|k*, p. sg. -*kku* 'tõelik' - *teõtteli|k*, g. -*kko*, Rõu *tõtte* 'tõsi', -*t vahtma* (= tõtt vahtima), *sulä tõtte*, *tõtte asaga*, *tõtteli|k*, g. -*gu* 'tõsine', Se Meremäe v. (Obinitsa) allakirj. andmeil *tõtte juõ* 'tõejutt', t. *inõmineõ* 'tõsine inimene', Vi) v. (Vilo kl.) *sjõ juõ piät tõtte õtõma*, *tõtte inõmineõ*, Lutsi (Kalla s'e jär., palves) *tõtelik Jumal*, MMg allakirj. andmeil *tõtteli|k*, g. -*kku* 'tõemeelne, tõsine'. Praeguse rahvakl. teateil on *tõtte*-tüvi omane kagu-e. murdele, kuid Müller'i, MMg (kui säälsõna pole laenatud eL poolt?) ja võibolla Kreutzwald'igi (kui Kr. keeles see pole võrumurdeline joon?) keeletarvituse järgi otsustades see on varemini olnud tuttav arvatavasti ka eP-s (võimalikult eP idaosas). **olude*- > **olde*-sisekaojuhtumile apelleerides võiksimise ka *tõtte*, *tõte* seletada abstraktnoomeni sisekaolise genitiivina: <<**totuden*, vrd. n. sg. *todus*, sm. *totuus*, g. *totuuden*, vdj. AES Tsvetkov'i Jõepära sõnastik *tõtu|z*, g. -*sõ* 'истина; правда, закон'. N. sg. *tõtte*, p. sg. -*t* saab pidada genitiivtüve üldistusiks. Vastavalt seletuks ka *tõteline* <<**totuõellinen*, *tõtelik* jne. <**totuõellikko* (viimane võiks küll ka eestis sekundaarselt tekkinud olla, kusjuures -*line*-sufiks on varakult juba asendatud samafunktsioonilise -*lik*-sufiksiga). Niimoodi tõlgitsetud e. -*line*- (? hiljemini -*lik*-) adjektiivil on tuletuslik vaste vadjas ja soomes: vdj. Ahlqvist, Wotisk grammatik 155 *totulinõ* 'trogen; sannfärdig', Kettunen, VKÄH² 74 *tõtulltõõ* 'oikeudenmukaiset', 159 *tõtullin* (<**totutõellinen*) 'oikeamielinen', sm. Lönnrot'i sõnarm. *totuullinen* 'sannfärdig, verklig', t. *sana*. Viimases sm. näites -**ude*- > -*u*- (-*uu*-) arengu ootuspärasuse puhul vrd. Rapola, Suomen kirjakielen historia I 167—8, 317 sm. samalaadsete adjektiivide *kohtuullinen*, *miehuullinen* kohta õeldut. Vadjas on mõningaid muidki kõnealust tüüpi adjektiive: EKA Tsvetkov'i Jõepära sõnastikus *õikuli|n*, g. -*zõ* 'правильный (vrd. *õiku|z*, g. -*sõ* 'верность; право; справедливость'), *raõhuli|n*, g. -*zõ* 'миролюбивый (vrd. *raõhuz* 'покой; спокойствие'). Äsjanähtust selgub, et liitsufiks -**ude*-*llinen* on esinenud lmsm. keelte alal eesti lähi-

mas naabruses (sm., vdj.), ja — tema leviku põhjal kahes sugukeeles otsustades — tõenäoselt juba küllalt aegsasti, võib-olla hilisemal algsm. ajastul. Seepärast selle vana tuletustüübi leidumine (kuigi rariteedina *tõteline*¹ resp. *tõtelik*) eestiski ei üllata.

Et eestis *us-*, *-üs-*lõpulised abstraktnoomenid on, väga vähesed erandid välja arvatud, siirdunud analoogiliselt *ks-*liste sõnade tüüpi (*valgus*, g. *valguse*, *õigus*, g. *õiguse* jne., vt. Setälä, ÄH 94, Kettunen, EKÄH 40, § 40), siis on lootusetu minna otsima *uðe-* resp. *üde-*sufiksilise algupärase abstraktnoomeni sisekaolisi paralleele käsiteldavale **totuðe-* juhtumile. Esialgne *t-(ð)-*line käändetüüp on eestis teatavasti rudimentaarsena kõige visamini püsinud ains. partitiivis ja partitiivseis adverbides, vt. näit. Ojansuu, EKirj. 1910, 404 eP *terit*, Lutsi *tehrüt*, eL *üte* (*üfs*) *suuru*^c, *korgu*^c, *pitu*^c ~ *koru*^c, *piu*^c (viimaste eL larüngaakluusiilsete vormide kohta vt. ka Posti, EK 1937, 98–99, 101–2), Kettunen, KodVok. 223 eP *teřvüt*, Kod. *ęigut*, Se (ja osait Sa) p. sg. *vařgõt*, *tarkkõt* ~ *tarkkuist*, *meřštõt*, *teřvõt*, ibid. 185 Jõh *rumaluttasa* 'aus dummheit', Kod (sekundaarse diftongiga) *kalakkuitta* 'sich gegenseitig umhalsend' ~ *-utta* ~ *-uüte*, EKA Kuu *kavaluttasa*, *kuęruittasa*, *paksuittasa* jm., muidugi kuulub siia ka kirjakeelne adverb tüüp *pikuti*, *laiuti* (vrd. *latus*, *pikkus*), jne. Vokaalne häälikuseaduslik abstraktnoomen (**-uðe-*, **-üde-*) on eestis hoopis haruldane, näit. siiski üldtuttav *kohus* (< **kohðus*): g. *kohtu* (< *koh-tuðen*), vrd. sm. *kohtuus*, *kohtuuden*, Müller'il *hüis* (< **hüvüis*): g. *hüide* (< **hüvüiden*), vt. VhGEG XV 19 ning muhð suhrð ilma talluse hüis, 29 se igfewene hüis, 14 Needt Neliætæt teutab teema hüide kaas, Wiedemann'i sõnarm.

¹ Wiedemann'il leiduvad ka *a-*lised kagu-e. variandid, mida hoopis kahe silma vahele ei tohi jätta: *tõta*, t. *sil'mi* 'starr aufmerksam', *tõtalik*, *tõtaline* = *tõtelik*, *tõteline*. Siin võib *-a-* pro *-e-* olla sekundaarne (? vormides *tõtalik*, *tõtaline* *-a-* sufiksililend *-a-* tüvelisist sufiksõnust nagu *korra-lik*, *ilma-lik*, *metsa-line* jm.; *tõta* oleks siis abstraheritud kujudest *tõta|lik*, *-line*) või *tõta* võiks seletuda sõna *tõsi* (p. sg. *tõtt*) adverbiaalselt tarvitatava possessiivsufiksilise partitiivina (< **tõtta-hen*, **høk*) ja teised oleksid tema *line*, *lik*-tuletised.

hūs, g. *hūe* (*hūd*) 'Gut, Habe, Reichtum, Vermögen, spec. Getreide'. Selle häälikuseadusliku *us-*, *ūs-*noomeni haruldust eestis silmas pidades pole imestada, et *us-*noomeneist isoleerunud juhtumil *töte*, *-line*, *-lik* pole häälikulisi paralleele. Siiski kui Wiedemann'i antud g. *hūe* on usaldatav keelend, siis oleks vähemasti teoreetiliselt võimalik seda pidada 2. silbi *ü* sisekao vahendusel saaduks : *hūe* < **hūden* < ? **hūvden* < **hūvūden* (vrd. **olden* < **olūden*). Kuid selle üpris küsitava väärtusega seletusvõimaluse kõrval jääb siiski püsima teine, tublisti tõenäosem, nimelt et käändetüüp *hūs* : *hūe* on tekkinud — pärast selle *ūs-*tuletise üksikuks jäämist — kahesilbiste *t-* tüvede (n. sg. *-s*) nagu *viis* : *viie*, *kuus* : *kuue* jt. analoogial.

Teine *-*uδe-*, *-*ūde-*sufiksiline sõnaderühm eestis abstraktnoomenite kõrval, nimelt *ut-*, *-ūt-* deminutiivid (eKi murde *koskut*, *kätki[t]*, eKi *kütkiüt*, *neitsi[t]*, eKi *lühüt*, murd. ja e. vanas kirjajkl. g. sg. *lühide*, adv. *lühidelt*, eL *peenü* 'peen', ? *pehme*, Vli *seemit* 'sõõm', Gõseke' grammatika Šehnit, fēhnit 'riisik-, söögiseen', eL *veidü*, *veidi*, murdeti ja vanas kirjajkl. *lähidel*, *-le*, *-lt*, *pisut*, leivu murd. *tõru* 'tõrs'), mida allakirjutanu üksikasjaliselt käsitleb teises kohas, on niisamuti kui algupärane abstraktnoomenite-rühm väga haruldane ega paku lisandeid kõnealusele 2. silbi *-u-*, *-ū-* sisekaole. *ü* > *i* püsiga juhtumid nagu *lühidelt* < **lühūdelta*, *lähidel* < **lähūdellä* on aga koguni vastuolus eespool oletatud (*ölle*, *töte*) sisekaoga. Lmsm. *ohut* : **ohūden* adjektiivivaste eestis, mis häälikuliselt oleks kõige lähedam käsiteldavaile sisekaojuhtumeile (**olūden*, **totūden*), on siirdunud teistesse tuletustüüpidesse (*õhukene* jne.) ega nii siis paku lisavalgustust meie sisekaoprobleemile.

Kokkuvõtteks jääb konstateerida, et käsiteldav *-u-* resp. *-ū-* sisekaojuhtum on sporaadiline, mitte kõiki oodatavaid foneeme (vrd. *hūide*, *lühidelt*, *lähidel*!) käsitav. Arvestades seda, et mõlemas nähtud juhtumis 2. silbi *u* kadudes on 1. silbis olnud just nimelt homorgaanne labiaalvokaal *o*, võiks ehk küsimusse tulla haploloogiline sisekadu, 2. lahtises silbis, esimese olles lühike, vrd. allakirjutanu, EK 1934, 4 jj., 40 jj. Kuid niisugusel korral oleks juhtumeis

**lühüde*-, **hüvüde*- 1. ja 2. sb. vokaalide täielise identsuse tõttu sisekadu veelgi kindlamini oodatav. Teoreetiliselt oleks muidugi võimalik viimaste -*ü*- püsi seletada kinnisilpseist paradigmavormidest (n. ja p. sg. *lühü|t*, -*ttä*, **hüvü|s*, -*ttä*) üldistumisega, niisama nagu peaksime paljudes teistes juhtumites oletama tüvevokaali tagasiüldistamist (näit. *kulude* < *kuluđen* pro *kulđen* > **kulle*, *kuluda* < **kuluđak* pro **kulđak* > **kulla* jne.), kui sooviksime kõnesolevale rudimentaarsele sisekaole omistada algset järjekindlat, häälikuseaduslikku maksvust. Viimaseks on aga vähe õigustatud eeldusi, sest kui kõnealune sisekadu on tõesti haploloogilist laadi, siis selle oletamine algset „erandituks“ häälikuseaduseks paari rudimentaarse näite (*õlle*, *tõte*) põhjal oleks väga riskantne, sest ka teised tsiteeritud kirjutises käsiteldud haploloogilise sisekao juhtumid on sporaadilised ega ole mingit vähegi kindlat alust neid pidada kunagise eranditu häälikuseaduse rudimentaarseiks jäänuseiks. Lisaks on põhjust meelde tuletada, et kõrge labiaalvokaal *u*, *ü* on muidugi lmsm. keelis võind sattuda ebaootuspärase sisekao alla (-*nut*, *nūt* > *nd*- partitsiip eestis ja selle sisekaolised vasted liivis ja kagu-sm., ingeri, karj.-aun. ning vepsa murdeis, sm. läänemurrete tüüp *ohvet*, *lühvet*, *olvet*, *lühhkäne* jne., eesti *mind*, *sind* < *minut*, *sinut* või < **minuđa*, **sinuđa*), millel kõigil vaevalt on tegu haploloogiaga. Niisiis lühidalt: ülemalkäsiteldud paari erakorralise sisekaojuhtumi tekke põhjus peab jääma lahtiseks, ka haploloogia ei anna selleks kindlat abi. Kuid sisekao enese olemasolu paistab olevat kindel.

J. Mägiste.

Sur un cas rare de syncope en estonien.

Critiquant l'essai fait récemment par M. Toomse d'expliquer le radical vocalique *õlle* du mot *õlu* par la chute de *d* (**olude*- > *õlle*), l'auteur défend avec des arguments plus précis une autre explication, qui a déjà été exprimée laconiquement par Ojansuu, savoir que nous sommes ici en présence d'un cas insolite de syncope (NB: première syllabe brève), par conséquent *õlle* < **olde* < **olude*-. Comme cas parallèle d'assimilation -*ld*- (-*lt*-) > *ll* produite après la syncope on traite du vote *pallas*, gén. *paltaa* „pigéon“. Un autre cas plausible de chute inattendue de *u* en deuxième syllabe est présenté par l'est. *tõte* „vrai“, *tõte/lik*, -*line* „véritable“, où l'on croit expliquer la géminée -*t*- (= *tt*) par le fait que

nous sommes peut-être en présence d'un radical de nom abstrait **totude* dont la forme primitive s'est conservée rarement en estonien (cf. *kohus* „tribunal“, gén. *kohtu*, partitif dialectal etc., les adverbes *rumaluttasa* etc.) et lequel radical sous sa forme syncopée a donné *tõite-tõtte*. — En ce qui concerne particulièrement l'adjectif *tõteline* dérivé de ce radical, le vote et le finnois présentent des phénomènes parallèles à propos de dérivés correspondants de substantif en *-ude* (vote *tetüülikeD*, finn. *totuullinen*, *kohtuullinen* etc.). Les raisons de la chute insolite de *-u-* examinée ici restent obscures: l'auteur n'ose pas y voir une haplogogie certaine, quoique dans les deux cas on ait en première syllabe un \emptyset , en deuxième syllabe une voyelle labiale très voisine de *u*; il constate seulement ce cas isolé de disparition pour le moment inexpliqué.

Rahvakeele sõnaraamatust.

(Ak. Emakeele Seltsi kogude põhjal.)

Ak. Emakeele Seltsi tegevuse tähtsamaks ülesandeks on olnud sõnavara kogumine suure rahvakeele-sõnaraamatu väljaandmiseks. Aastate jooksul on Seltsi arhiivi kappidesse ja riulitele kogunenud ohtrasti väärtuslikku materjali paljudelt murdealadelt, nõnda et on juba võimalik mõelda sellele, kas ei võiks alustada kavatsatud sõnaraamatu koostamise eeltöid.

Et saada väikestki ülevaadet AES-i murdekogude sisulisest ulatusest ning vastavusest nendele nõuetele, mida püstitab sõnaraamat, selleks on nende ridade kirjutaja valinud õige hariliku sõnatüve *sünd-*. Ülevaateks vajalise ainekogu hankimiseks on läbi vaadatud kõik AES-i sedelkogud (Wiedemanni järgi kogutud, Lisasõnastiku järgi kogutud, ideoloogilised jne.) ning kõik morfoloogilised ja häälikuloolised vihikud. Kasutamata on jäänud see rikkalik ainekogu, mis peitub murdetekstides. Murdetekstide kohta on olemas üksnes üldsõnaline sisukataloog, mis ei anna kuigi palju viiteid sellest, missugune on ühe või teise teksti sõnavara. Et sõna-sõnalt tekstid läbi lugeda, selleks kuluks nädalaid ja kuid. Kui sõnaraamatu tulevased koostajad tahavad arvesse võtta murdetekstidegi ainekogu, peab enne olema sedelitele kantud neis leiduv sõnavara. Töö hõlbustamiseks oleks samuti vaja, et ka häälikulooliste ning morfoloogiliste kogude ainekogu oleks alfabeetselt

kättesaadav, sest iga üksiku sõna leidmine nendestki kogudest ei ole väga kerge. Siinkohal mainitagu veel et iga-aastane jätkuv korjandus toob täiendavat ainekku ka selle sõna kohta.

Järgnevad murdenäited on esitatud sel kujul, nagu keegi murdeuurija on nad kirja pannud. Algupärast transkriptsiooni on muudetud ainult siis, kui on olnud tegemist ilmse kirjutusveaga. Tüve *sünd-* kogu olemasolevat ainekku morfoloogiliselt ja sisuliselt rühmitades saame järgmise pildi:

sünd 'sündimine, ilmaletulemine' *sühni märk* Jõh; *sühd* gen. *sühni* Rei, Tõs; *sühd* gen. *sühni* Tor, Plt; *sühd* gen. *sühni* Hls; *sühnipä* Mär: *sīs ku kellegil sühnipä, sīs tegevad kõkki ja vīnā: sühnivāḡv* Phl; *sühnipāḡ* Tõs: *mo sühnipāḡ o sūḡisi miḡkli kūs, millas sō sühnivāḡ ḡ*; *sühnipāḡ* Hää: *minul on vanā ḡani lauppā sühnipāḡ; sühnipāḡv* Plt.

sündides-surnud 'enne ilmaletulemist surnud' *kui laps on enne suḡnud, kui ta ilmale sühniv, sīs on ta sühdides suḡnud* Juu.

sündija 'teistega sobiv' *tā um sühdūijā inēmine, tā sühntūs kḡikkioa?* Plv.

sündima 1. 'ilmale tulema' *neil sühntūsivat molempil lappset, klssal on pikkaraiset pojat, nāmēt on vašt sühntūnet, eij ole viel silmikl pās* Vai Kutru; *sühndima* Jõh, VNg, Mär, Rid: *keš nōres kūs sühndivad, seḡsvad kaḡḡā nōrēd*, Tõs, Aud, Saa, PJg, Krj, VII, Pha, Jām, Phl, Rei; *sühndima* Krj Pammana; *sühndimā* Vai, Tõs, Puh; *sühndima* VJg, Iis, Sim, Avi, Koe, JMd, Juu, Ris, Mär, Tor, Vān, Hää; *sühndūmā* Urv, Krk; *sühndūmā* Lut, Lei; *sühndūma* Lei; *sühndūmā* Plv; *sühndūmā* Vas, Se; *sühndūma* Puh; *sühnduma* Trv; *sühndūmā* Rõu; *sühndūme* San, Krl; *sühndmā* Vig, Hls; *sühndme* Hls; *sühndmā* Var; *sühndma* Puh; *sühndme* San; *sühndmā* Lei.

2. 'juhtuma' *neil pāḡvil sühndis siḡkke asi* Kse, *tḡḡmīllāl sḡ asi sühndis, eḡā pā sühniv pahandust sellē pärāst* Krj; *sühndūmā* Plv.

3. 'tulema, ilmuma' äkkiist oli meitte jüre jubä sündin, tiap kust ta sõnna pidule oli sündin Krj.

4. 'mahtuma, ruumima' a) pã sündis ikkunast ouye Vai, si: sünnis kü-l vielä se:le pi:ale Iis, mē:p sünni kõik ühe go:raga reñni jüre, tuhliid sündivad keik vana Krj, hajnä' sündüvä ilosahe künü dr', es tahava kuigi dr' sündüvä Plv, vakku lambit sünnis pallo lautta Vas; b) Iis, Koe si: sielik ei sünni mulle selga, Juu, Ris, Mär, Tor.

5. 'sobima, sünnis olema, kõlbama' Vai, ei tiq kas sündi sest teha; si: r:le akka üväst selga, n:sukkest sündis ka tehä VNg, sündüb otta Kuu, Avi, ni vara:p sünni neppi:ahile ('ehale') miñna Krj, Khk, tojt ei sünni süljä, se sõna ei sünni siñna, Tor, Vas, Lut.

6. 'kokku sobima, leplik olema, leppima' nēd e:vat sünni koko, taplevad alalde Vai, VJg, Iis, Kuu, kui leppeliikkud inimesed, nendega sünnid ikkē ühte Juu, nēd sündivad küll pãri Mär, leppist kokku vōi sündist kokku Ema, Jãm, Plt, San, Kan, ei sünnü' kelle-gagi elämä Plv.

7. '(kaubad) kokku minema' vt:mast sündisid ka:ubad ko:kku Iis, kaup ei sünni, ei lähä kokku Juu, Tōs.

8. 'vastu tulema, vastutulevalt asju ajama' tã sündis sīs mōga Krj.

sündimata 'ilmale tulemata' mis sündimatta st ole-matta Hää.

sündimine sündümisē märkkj Vai Kutru; sündimise pã:va Vai Utria, Aud, VII; sündimise pãv Avi; sündimise aēg Juu; sündimise paik Ris; sündimene Ris, Hää; sündimene Juu: u:est sündimene on va:imus, aag lihäs ei olē, Ris; sündümine Krl; sündümine Plv; sündümine Se; sündmin, sündmin Lei.

sündinud 1. 'ilmale tulnud' õeldakse kirjjä järele jumala aenü sündinud poeg, kui ta täijē õigusega on sündi-nud, et ta põlē enne aegne, sīs on täis sündinud

laps Juu; *miül pitäks laps juõ oiġe aġa olema, aka ei ole vielä sündind, lapsed on sündined* Vai, VJg, Plt; *sündind* VNg; *sündind* Iis, Avi: *sätta nägò sündind laps*, Koe, Juu, Mär, Tor, Plt, Ksi; *sündünü* Vas; *sündünü* Plv; *sündünü* Har, Plv: *kölü sündünü lafs*; *sündünnü* Vas; *sündünü* Lei; *sünnünü* Kra; *sünnunu* Trv; *sündinü* Ote; *sündinu* Vön; *sündinu* Hää; *sünnenü* San; *riķaş_sinduunu un tiġj küõtnu* 'rikas sündinud ja vaene surnud'; *sündün* Hls; *sündün* Lei; *sündün* Se; *sündin* Phl, Kse, Tõs: *suřnult sündin laps*; *sündin* Ris; *siñdin* Krj.

2. 'tekkinud, sügenud, harjumuseks saanud' *külõe sündind* VJg, *külgi sündin viġa* Tõs.

3. 'juhtunud, toimunud' *sündind asjäd* Iis, VJg; *sündind lugü* Koe, Juu, Plt, Tor; *sellè a_ëa siġs õ pallü sündin, tal õ sūrī kahijü sündin* Ris.

4. *ta om mu sündünü paik* 'see on mu sünnipaik' Lei; *pühä märä sündünü-päiv*, 'püha Maarja sünnipäev 8. sept.' Lut.

sündiv 'võimalik, kordaminev' *jumala pële polè ükskid asi võimaġta, keik on sündiva, mis tā tahäv* Jäm.

sündjased 1. 'katsikud, katsikulkäimine' *sündjatsi* Plv: *säl õllev sündjatsi*; *timä läfs sündjatsile, tõ om kaġjatsi, läfs kaġjatsille*; *sündjatsē* Lei.

2. 'sünnitus' *sündjase* Plv: *säl perēh õlliva sündjase, säl aġtas tüřrikkale taõsse* 'kåla (tüdrukutel ei ei kõlba vastsündinut vaatama minna).

sündlik 'kohane, mõnus, leplik, sobiv' *sündlik* gen. *sündlikku* Tõs: *sē üks sündlik inimene, kis teistega leppiv*; *sāne kokko sündlik inemine* Plv; *sündlik* gen. *sündlikku* Mär; *sündlik* gen. *sündligu* Vas.

sündmatu 'sobimatu, korratu, kõlvatu, vastutulematu' *sündimaġta* Jäm, Krj; *sündimaġta* Iis; *tā um vëġa_sündümädä?* Plv; *sündmaġtu asi* Krj; *sündmäġta* Pil; *süñmäġta* KJa; *sündmäġta* SJa.

sündmus 'juhtumus' *sündmus* gen. *sündmuse* JMd (uus sõna), Hls (haruldane); *sündmus* gen. *sündmuse* Ris

(harva): *seäl ô sūr sūndmus ol̄N; sūnmus gen. sūn-muse Iis, Plt; sūnmus gen. sūnmuse Juu: kui jüst tulëb ajalikku asjâ kohta arvaste üttelda, et sūnmus, nagü õñnettu sūnmus, kui on õñnetus juhtund.*

sündsus 'sobivus' *süntsus gen. süntsuse Jäm.*

sünduslik *sünduslik gen. sündusligu Rei (harva).*

sünnikas 'sünnis, sobiv' *sünnikkas gen. sünnikka VII: eñdine naïne oli iä sünnikkas inimene, sēš ol̄ND sünnikkas teü.*

sünnilik 'kohane, sobiv' *sünnilik gen. sünnilikku Juu: sünnilik ikka õeldakse koä nagü kui asi enimalt pašsilik on; sünnilik gen. sünnilikku Mär: sē ej olë ni sünnilik tehä, sē ô üks sünnilik tarvittamese asi, sellega sünnib sedak sedak tōD tehä.*

sünnis 1. 'sobiv, kohane, paras, paslik' *sünnis gen. süntsä VII; sünnis gen. süntse Jäm; sünnis gen. süntsä San; sünnis gen. süntsä Iis, Juu, Rap; sünnis gen. süntsä Tös; sünnis gen. sündsä Plt; sünnis gen. süntsä VJg, Sim, Koe, JMd; sünnis gen. sündsä Tor; sündis gen. süntsä Rei; süntsä gen. id. Avi, Trv; süntsä gen. id. Krl, Kra; sündsä gen. id. Hls.*

2. 'mõistlik, sobilik' *saj süntsä najse, nevad oñ süntsad inimesed VJg; süntsä mõduga Avi, Plt, San; süntsäd sõnad, mõistlikkud, parjad sõnad, Plv, Kan, Rāp, Vst; kül mu sõsar oll̄ vil sündsä inemene Puh.*

sünnitama 1. 'ilmale tooma' *mäni linnä lašt sünnittämä Vai; sünnittama VNg: mina sünnidin lapse; sünnittama Kod, Ris, Rap, PJg, Tös, Hää, VII, Jäm, Trv, Puh; sünnittama VJg, Iis, Sim, Avi, JMd, Koe, Juu, Ris, Tor; sünnidama Rei, Ema; sünnüttämä Kuu; sünnüt-tämä Vas, Lut; sünnüttämä Lei; sünnüttämä Plv: sünnüt latsē tütrekkoh, Rāp; sünnüttämä Vas; sünnüt-tama Lei; sünnittämme Hls; sünnütteme San; sünnüttemme Krl; sünnüttämä Se.*

2. 'tekitama, põhjustama' *sünnittas kahju VJg: vihä sünnittab rīdu, Juu, Ris, Kse, Plt.*

3. 'sobitama, kohandama' *ühte sünnittama, kokku*

sünnitama VJg, *peðB sünnitama nigu vël vähekki sâB* Puh.

4. 'sobima, vastu tulema' *tâ sünnitab teistê inimestega kui võimalik; olê ið mës sünnitâ mõga* VII.

5. 'toimetama, korraldama' *tâmâ sünnitas mulle sene ädâ* VNg.

sünnitamine 'lapse ilmaletoomine, poegimine' *sünnitamine* gen. *sünnitamise* Avi, Plt; *sünnitamene* gen. *sünnitamese* Kad, Ris, Tõs, Hää; *sünnitamene* Juu, Ksi, Mär; *sünnidamene* Ema; *sünnitamine* Se.

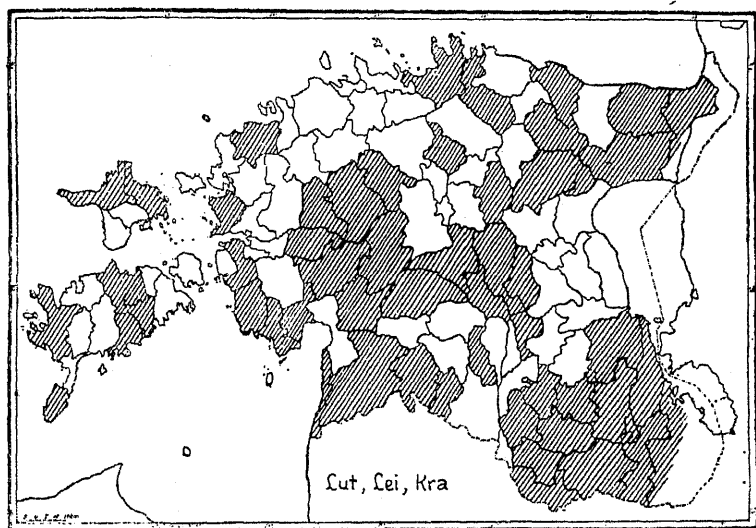
sünnitu 'sobimatu, kõlbmatu' *sünnitu* gen. *sünnitu(ma)* Rei: *nehust sünnitud juttu pole eluskid küld.*

sünnitus 'sünnitamine, ilmaletoomine, poegimine' *sünnitus* gen. *sünnituse* Juu, Tõs, Hls; *sünnitus* gen. *sünnituse* San (harva); *mîs piqð mañ oleme, sis om pûl keðgem sünnütüs* Krk; *sünnütüs* Plv; *sünnitus* gen. *sünnituse* VJg, Iis, Koe, JMd: *sünnituse valud*, Mär (uus, harva), Tor, Juu, Ris (harva); *sünnütüs* Krl; *sünnidus* gen. *sünniduse* Rei, Jäm; *sünnidus* gen. *sünnidukse* VNg: *kûl olen mina neid sünniduksi nähnu mitmelajlisi; sünnidüs* Kuu.

Esitatud näidetest ilmneb kõigepealt, et kõnesolevast sõnatüvest on üldjoontes üsna täielik ülevaade. Nagu osutab kaasasolev kaart, ei ole vastuseid küll igast kihelkonnast, kuid see asjaolu ei oleks takistuseks sõnaraamatu koostamisel, sest ilmekamad ja tähtsamad murdealad on siiski esindatud. Harjumaa, Tartumaa ja Läänemaa manner on ainukesed maa-alad, kus peaks veel koguma lisaandmeid. Ühtlasi näeme, et vaatlusele võetud tüvest on olemas küllaldaselt semasioloogiliselt ja morfoloogiliselt tähtsaid näiteid. Selles ülevaates ei taheta aga seda esile tõsta, mis AES-i murdekogudes on rahvakeele-sõnaraamatu koostamiseks rahuldav või hea, sest toodud ainestikust paistab see juba iseenesest silma. Ülevaate ülesandeks on tõsta esile mõningaid soovivaldusi, mis on tulnud ilmsiks ainestikku sirvides.

Olemasolevad andmed on kogutud väga erinevatel aegadel, kus foneetilise transkriptsiooni nõuded on olnud eri-

nevad. Ka on murdekogujad kasutanud erinevaid transkriptsioonivõimalusi, seda peamiselt täpsuse suhtes. Selle tõttu on kogude tehniline külg väga kirju. Kui kord asutakse sõnaraamatu väljaandmisele, siis peab enne seda transkriptsiooni ühtlustama, niipalju kui on võimalik. Mõnel juhul on raske arvata, kas küsimuses on omapärane transkriptsioonivõte või kirjutusviga. Niisugused juhud nõuavad kontrollimist.

Enamik kogujaid on sõnatüvele lisanud tõlgendusedki, kuid väga mitmes kohas esineb näit. *sündima*, ilma et oleks ühegi sõnaga õeldud, mis tähendus või tähendused võivad sellel sõnatüvel olla. Ka ei rahuldaks sõnaraamatu koostajat paaril korral esinev TW (= tähendus sama, mis Wiedemannil), sest ta ei võiks kunagi kindel olla, et vastavas murdes on tõesti tuntud kõik need tähenduslikud nüansid, mida tunneb Wiedemann, ja et murdes ei esineks lisatähendusigi. Sellega ühenduses peab puudutama teist asja. Paljud kogujad on rahuldunud sellega, et järele on päritud *sünd*-tüve kõige harilikum tähendus või kõige harilikumad tähendused, kuna just huvitavamad harul-

dased tähendused on jäänud paberile märkimata. Täendusliku külje poolest peaks vähemalt seda sõna küll täiendatama järelkogumisega vajalikkudel aladel.

Kui võrrelda AES-i murdesedeleid Wiedemanni sõnaraamatuga ja EKA-s oleva kirjakeele sõnastikuga, võib konstateerida, et mitmed omapärased *sünd*-tüve tarvitamis- ja tähendusjuhud, mis näivad olevat rahvakeelsed, ei esine murdekogudes üldse. Võrreldagu selleks Wiedemanni sõnaraamatut, kus esineb veel tähendus 'werden' ja huvitavaid lauseid ja tuletisi: *möte sündts sūdamese* 'es fiel ein, kam in den Sinn' *sündmilt* (lõuna-estli sõnana) 'angeboren, von Geburt an'; *sūdus* 'Ereignis, Begebenheit, Vorfal', *naezel olid sūdused* 'das Weib kam nieder'; *sūdne, sūdnsas* = *sūdts* 'sünnis'; *kui sa tütre minu sisse sūñritazid* 'seit der Zeit, als ich von dir mit der Tochter schwanger wurde', *wõi sūñritab ennast* 'die Butter bildet sich, entsteht'; *sūñritu* 'unpassend, ungehörig'; *sūñritus* 'Begebenheit, Erzeugnis, Schöpfung, Anpassung jne.' Gutzleff Hanso ja Mardi jut, lk. 8 *et temma koggone teifeks mehheks sūdts*. Helle-Gutzleff Kurtzgefasste Anweisung, lk. 398 *kui emma kangemaks joudnud, siis lahutus hakkab sūdima*. Lihwlandima Tallorahwa Seädu 1820, lk. 9 *kes peäle sūdtnud*. Beiträge XVIII 124 *peäle sūdima* 'zugeboren werden'. Hermann Eesti Üleüldise teaduse raamat, lk. 300 *nimed on sūdtnud*, 103 *See Ladina nimi on sūdtnud sōnadeft ad „juurde“ jectum „wisatud“*, 206 *Akados'e nimeft sūñnitatud kohanimi*.

Lõppkokkuvõttes võib öelda, et enne rahvakeele-sõnaraamatu väljaandmist on tingimata vajalik eriti tähendusliku külje poolest kogusid täiendada. Et viia läbi täiendusi, seks peab aga olema ülevaade juba olemasolevast ainestikust.

Esitatud ainestikule võib lisa saada ka trükitud allikatest ja erakogudest (Saareste, Mägiste, Toomse, Ariste).

Lõpuks öeldagu, et toodud sõnastikunäide ei ole mõeldud tulevase rahvakeele-sõnaraamatu ideaalkujuks, vaid üksnes üheks võimaluseks, mida sõnaraamatu koostajad võiksid arvesse võtta.

Paul Ariste.

Sur le dictionnaire de la langue populaire.

L'un des buts du travail d'enquête dialectale de la Société Universitaire pour la Langue Nationale a été le recueil de matériaux en vue de publier un dictionnaire de la langue populaire. A cette fin des matériaux tout à fait abondants ont déjà été rassemblés. Sur leur base l'auteur a examiné un mot afin d'avoir un léger aperçu de ce que sont les matériaux existants. Cette analyse a montré que les matériaux sont suffisants et proviennent des aires dialectales les plus importantes, mais que pourtant il faut çà et là recueillir des données complémentaires. La plus grande lacune porte sur le côté sémantique et morphologique. Beaucoup d'enquêteurs n'ont relevé que l'existence d'un radical, bien que ce dernier possède des dérivés particulièrement nombreux ainsi que des significations diverses. Dans les collections dialectales manquent également quelques significations qu'on trouve dans les sources imprimées.

Liivi sõna Ruhnu rootsi murdes.

Eesti rootslaste murretes on õige ohtrasti eesti laensõnu. Ruhnu murdes võib konstateerida ka mitmeid läti sõnu. Et selle saare elanikkudel on olnud tihedaid kokkupuuteid liivlastega ja liivi keelega, siis võib oletada, et ka mõni liivi laen võiks leiduda kohalikus murdes. Siiski ei ole ühegi läänemere-soome laenu kohta, mis esineb Ruhnu murdes, võimalik otseselt öelda, et see oleks liivist. Kahtlaste sõnade puhul ilmneb ikka lõpuks, et sõna lähtekohaks on olnud eesti keel, peamiselt just Saaremaa murded. Lehitsedes H. V e n d e l'i uurimust Ruhnu keele kohta „Runömålet“ (Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen ock svenskt folklif II, 26, Stockholm 1886) on puutunud silma sõna *nuk* 'inslumra'. Selle ilmse laensõna alglähteks ei saa olla eesti keel, sest nendes eesti keele murretes, mis võiksid arvesse tulla, on see sõna *t*-alguline. Liivi keeles on aga vastav sõna *n*-alguline. Vt. K e t t u n e n „Livisches Wörterbuch“ *nukkä* 'leicht schlafen': *ma panäb röz nukkäm* 'ich lege mich zu einem kurzen schlafe hin'. R. S a x é n „Finska lånord i östsvenska dialekter“ (Bidrag till kännedom om de svenska landsmälen ock svenskt folklif XI, 3, Stockholm 1895—98), lk. 181 arwab, et esitatud Ruhnu sõna oleks soome või eesti keelest. Geograafiliselt eemaloleva alana ei saa soome keel arvesse tulla, olgugi et seal on *n*-line vaste üldine.

Liivi keelt nimetavad ruhnulased *struandmual*-iks, s. o. rannakeeleks, mis asjaolu näitab, et ka liivi keeles eneses ei või *randa-kel* olla väga noor oskussõna.

Paul Ariste.

A Liv Loanword in the Swedish Dialect of Ruhnu (Runö).

The Esto-Swedish dialects have a great stock of Estonian loanwords. The author shows that the verb *nuk* 'to fall asleep' in the dialects of Ruhnu is loaned from the Liv *nukkâ*. The corresponding Estonian word is *tukkuma* with *t* in the beginning of the word.

Raamatute ülevaade.

Acta Linguistica. Revue internationale de linguistique structurale, publié avec le concours d'un conseil international par Viggo Bröndal et Louis Hjelmslev. Volume I, fascicules 1—2 (E. Munksgaard, Copenhague, 1939), lk. 1—144. Tellimise hind 15 taani kr. aastas.

Kui läinud sajandil ja käesoleva sajandi algul teadused üldse ja eraldi keeleteadus arenesid peaaesjalikult üksiknähtuste teravamalt vaatluse ja analüüsi tähe all, siis kõige uuemal ajal on eri teadusharude alal märgata huvide nihkumist sünteesile ja suuremate, olulisemate küsimuste käsitlemisele. Tõsi küll, eraldi moodne keeleteadus alustas oma esimesi samme XVIII s. lõpul ja XIX s. algul katsetega selgust muretseda meie teaduse kõige põhilisemasse küsimustesse nagu kõnendi (*langage*) tekkimine, keelte algupära (Herder, Schlegel, Grimm), nende sugulussidemed, keelte sisevorm (nn. „keelegeenius“ ehk „keelevaim“) ehk keele konkreetne süsteem (nagu seda praegu nimetab L. Hjelmslev), üksikkeelte väärtus ja võime (D. Jenisch, J. Grimm), keelte iseloomu tüpologia (Fr. ja A. W. Schlegel'id, Fr. Bopp, A. Schleicher, E. Misteli), häälikumuutuste põhjused (Schleicher), vormitunnuste lõpmine algupära (Bopp) jne. Kuna tol ajal aga olgu surnud või elavate keelte faktiilist materjali oli kogutud, korraldatud ja ligemalt analüüsitud veel vähesel määral, siis loomulikult nende suurprobleemide enamvähem aprioristlik ja intuiitiivne käsitlemine jäi soliidsemate aluste vajaka, ei suutnud valjemaid teaduslikke nõudeid rahuldada ja sattus pikemaks ajaks koguni nõnda kurja kuulsusse, et tõsisemad õpetlased XIX s. teisel poolel säärase probleemide lahendamise katsetest enam või vähem üldse loobusid ja andusid küll kitsamaid perspektiive pakkuvale, kuid kindlaima tulemusi andvale üksikasjade kannatlikkust-nõudvale ja eksaktsele eritlusele, n. ö. positivistlikule pisitööle (Curtius, Madvig, Diez, Brugmann, Delbrück, Osthoff, Paul). Ometi pole puudunud viimasel poolsajandil ka õpetlasi, kelle huvid on küündinud üksiküsimuste piiridest väljapoole, keeleelu üldküsimusteni, nõnda de Saussure, Schuchardt, Meillet, Jespersen, Baudouin de Courtenay, Bréal, Marty, Vendryes, Troubetzkoy, van Ginneken, V. Henry, Meringer, H. Pedersen, Noreen, Bally, Secheyne, Sandfeld-Jensen jpt. Need huvid on kõige viimasel ajal hakanud meie teaduses seda enam levinema, et suurte küsimuste arutlemiseks ja sünteeside kujundamiseks on vahepeal loodud juba küllaltki kindlaid aluseid, tänu keeleteadlaste-positivistide kauaaegsele ennatsalgavale tööle, nende poolt eksaktselt analüüsitud rohkete keeleliste tõsiasiade näol. Olgu siin märgitud, et keeleteaduse probleemide avardumisele ja süvenemisele on palju suutnud kaasa aidata viimasel aastakümnel elavnenud koostöö eri rahvustest keeleteadlaste vahel, mis on avaldunud neljal rahvusvahelisel keeleteadlaste kongressil Haagis (a. 1928), Genève'is (a. 1931), Roomas (a. 1933) ja Kopenhaagenis

(a. 1936) *. Nendel nõupidamistel on hakanud ikka valjemini kuul-duma hääli, mis toonitavad, et keeled ei ole ainult üksikasjade, s. o. häälikuist ja tähenduslikest elementidest (tüved, sufiks) koosne-vate sugemete (sõnade) kogumikud, mille mõistmiseks jätkub nende osakeste kirjeldusest ja arengu selgitusest, vaid et keeled kujundavad teatud struktuuraalseid nähtusi, üksikfenomenide (sõnad, tunnused, häälikud) süsteeme, milles kõik liikmed on üks-teisega sõltuvuses, üksteisest tingitud. Lisaks üksiksugemete uurimisele on hakatud nüüdisaegses keeleteaduses enam rõhutama keelte koguehituse, keelte üldkuju, struktuuri, keelte kui süsteemide selektamist. Seda seisukohta on neil kongressidel erilisel esile tõstnud oma sõnavõttudes õpetlased nagu Bally¹, Sechehaye², R. Jakobson³, S. Karcevsky⁴, N. Troubetzkoy⁵, V. Mathesius („On Linguistic Characterology with illustrations from Modern English“, 1928⁶), A. Meillet („Caractères généraux de la langue grecque“, 1928⁷) ja M. Bartoli („Caratteri fondamentali della lingua e dei dialetti italiani“, 1936⁸). See uus vaim uurimisprobleemide valikus on vahepeal soodsat vastukõla leidnud eri maades, eriti prantsuse, šveitsi, tšehhi, itaalia ja taani õpetlaste piirides. Et sellesuunalisi uurimisi ergutada ja paremini juhtida, tekkis isegi Praha ning Kopenhaageni keeleteadlaste ringides mõte asutada rahvusvahelist ajakirja, mille ülesandeks oleks edustada keelte üldehitusi selgitavat uurimistööd. Ja tänavu — *l'année terrible*, millal rahvaste vastastikune mõistmine ja koostöö on põhialustes kõikumama lõonud — ongi see kavatsus tõeks saanud, septembris ilmunud uue ajakirja „Acta Linguistica“ näol, mille ilmumist toetavad „Rask-Östed“i Teaduslik Rahvusvaheline Sihtasutus“ Taanis, „Akademi-line Emakeele Selts“ Eestis, „Société de Linguistique de Paris“ Prantsusmaal, „Krakovi Teaduste ja Kirjanduse Akadeemia“ Poolas, keegi eraisik Inglismaal ja Saksa Välisministeerium (viimane nähtavasti Praha „Cercle Linguistique“i vahendajana). Ajakirja väljaandmist juhivad rahvusvaheline nõukogu, koosseisus: A. Belić (Belgrad), E. Benveniste (Paris), V. Bröndal (Kopenhaagen), S. K. Chatterji (Calcutta), G. Devoto (Firenze), A. H. Gardiner (London), L. Hjelmslev (Kopenhaagen), R. Jakobson (Brno), J. Kuryłowicz (Lwów), G. van Langenhove (Gent), J. de Laziczius (Budapest), Hj. Lindroth (Göteborg), V. Mathesius (Praha), S. Romansky (Sofia), A. Rosetti (Bucarest), A. Saareste (Tartu), E. Sapir (New Haven), A. Sechehaye (Genève), A. Sommerfelt (Oslo), A. Sotavalta (Helsinki), W. F. Twadell (Madison), J. Vendryes (Paris), D. Westermann (Berlin) ja N. van Wijk (Leyden).

* Viies kongress, mis pidi aset leidma tänavu suvel Bruxelles'is, jäi sõja puhkemise tõttu pidamata.

¹ Actes du Deuxième Congrès International de Linguistes, Genève, lk. 116—118.

² Actes du Deux. Congr., lk. 118—120.

³ Actes du Premier Congrès de Linguistes tenu à la Haye, lk. 33 jj.

⁴ Actes du Deux. Congr., lk. 114—116.

⁵ Actes du Deux. Congr., lk. 109—113, 120—125.

⁶ Actes du Prem. Congr., lk. 56—63, Actes du Deux. Congr., 145—146.

⁷ Actes du Prem. Congr., lk. 164—165.

⁸ Vt. IV-e Congr. Intern. de Linguistes, Copenhague 1936. Résumés des communications, lk. 7—8.

Eraldi meie keelkonna puhul on vist mõnigi õpetlane saanud kahetsusega tõdeda, kui puudulikult meie sugukeelte või murrete häälikuloolised uurimused suudavad selgust anda vastavate idioomide häälikulise arengu kogumehhanismi kohta, s. o. eri häälikuarengu sõltuvusest: neis fikseeritakse hea mikroskoobi varal küll kanga üksikuid lõimi, kuid ei küünita andma pilti kanga koest ja kogu kanga iseloomust.

Selle, eestigi noore keeleteadusega ligemais sidemeis oleva uudse, huvitava ajakirja esimeste nr-te sisust tõstetagu siin meie lugejaskonnale esile järgmisi artikleid: V. Bröndal kirjutises „Linguistique structurale“ (lk. 2—10) püüab selgitada uue *strukturaalse* ehk, nagu seda Hj. Lindroth seals., lk. 78—80, põhjendatult soovib nimetada „süstemoloogilise“ keeleteaduse olemust, toonitades, et keele struktuuri tuleb mõista autonoomse sihina ja järelikult mitte tuletatuna algsugemeist, olemata viimaste agregaadiks ega summaks (lk. 9—10). L. Hjelmstev artiklis „La notion de reaction“ (lk. 10—23) näitab, et kuna struktuur keeles on öieti mingi sõltuvuste või funktsioonide (keeleliste ülesannete) võrk ehk hierarhia, oleks strukturaalse lingvistika üheks tähtsamaks ülesandeks, sügavamini valgustada grammatilise rektsiooni mõistet. Süstemoloogilise keeleteaduse mõninga põhimõiste sisu ligema täpsustamise tarbel arendab E. Benveniste artiklis „Nature du signe linguistique“ (lk. 23—29) keelelise märgi meelevaldsuse ja vajalikkuse mõistet mõnel määral lahkuminevalt selle mõiste päevakorralest tõstjast, de Saussure'ist, E. Zwirner pikemas kirjutises „Phonologie und Phonetik“ (lk. 29—47) toonitab nende mõistete suhtes oma erinevaid seisukohti Troubetzkoy'ist ja Bühler'ist, J. Korinek lühemas artiklis „Zur Definition des Phonems“ (lk. 90—94) kritiseerib foneemi mõiste seniseid formuleeringuid ja A. Martinet kirjutises „Un ou deux phonèmes?“ esitab uusi ettepanekuid meetodite kohta, kuidas asuda „foneetilisest ahelikust“ eraldama foneeme, mis kõnelejale psühholoogiliselt tõeliselt eksisteerivad. Kadunud N. S. Troubetzkoy artiklis „Gedanken über das Indogermanenproblem“ (lk. 81—89) asub originaalsele lähtekohale, et pole olemas sundivat põhjust oletada ühtlast indo-eur. algkeelt, vaid mõeldav oleks ka täiesti erinevat algupära keelte lignamine alalise kontakti teel tekkinud mõjude ja laenamiste tõttu, ja i.-eur. keelte ehitust analüüsides 6 strukturaalse tunnuse (puudub vokaalharmoonia; konsonantism pole sõna algul vaesem kui sõna sees ja lõpul; sõna ei pea tingimata algama juurega; vormide kujundamine ei toimu ainult afiksrite, vaid ka vokaalivahelduste varal tüvemorfeemides; ka vabad konsonantidevaheldused mängivad morfoloogilist osa; transitilise verbi subjekti käsitatakse samuti kui intransitiivse verbi subjekti) põhjal ta jõuab otsusele, et muistseid i.-eur. murdeid kõneldi kusagil Musta mere ja Kaspia mere vahelisel maa-alal, soome-ugri ja Kaukaasia-Vahemereliste keelte vahel ning nad on arenenud praegustele idakaukaasia keeltele lähedaselt tüübilt sm.-ugri ja altai keeli meeldetuletava tüübi sihis, teiste sõnadega hüperflektiivselt keelestruktuurilt enam aglutineeriva struktuuri poole, ilma siiski seda „kõrgemale arenenud“, nagu Tr. julgeb väita, tüüpi saavutamata. Eelmistele autoritele vastandina on asunud palju konkreetsemaid küsimusi lahendama O. Jespersen artiklis „The history of a suffix“ (lk. 48—56, käsitledes ingl. -en sufiksit, näit. sõnus *sharpen*, *lessen*) ja J. Kuryłowicz artiklis „Le système de l'accentuation védique“ (lk. 104—118). — Mõlemad vihud pakuvad lõpus veel peam. keelte struktuuri käsitlevate teoste retsensioone (kus, lk. 130, *Ariste ja*

Durand'i ettekannete puhul III Rahvusvah. Foneetikateaduste Kongressil puudutatakse ka eesti keele kvantiteediastmete, veldete küsimust), nekrolooge jm.

Seda lingvistide peamiselt noorema põlve uut ja paljutöötavat häälekandjat peab igatahes soojalt soovitama neile keeleteadlastele ja meie teaduse sõpradele, kes küllalt rahuldust pole tundnud moodsa keeleteaduse huvide suundumisest seni peaaegselt väga kitsalt piiratud üksikküsimusi valgustama, lahus keelte koguehitusest, vaid kelle rahutud harrastused on aimanud, et keelte elus ja arengus on lõpuks kõige olulisem siiski teatud terviklus, kus kõik üksiknähtused on üksteisega kindlalt seoses. Selle ajakirja, nagu üldse struktuuralse suuna ülesandeks jääb aga ligemal ajal põhjalikumate üksikuurimuste abil konkreetsemalt kätte näidata eri keeltes valitsevat süstemaatilist sõltuvust ja kindlamale alusele rajada selle uurimissuuna meetodeid.

A. Saareste.

Mitmesugust.

Aleksander Brückner.

Tema surma puhul 24. V 1939.

Kui tšehhid tänavu aasta algul leinasid oma armastatuimat kirjanikku Čapekit, siis ei osanud nad veel tänulikud olla saatuse erilisele armulikkusele. Ei osanud seda ka poolakad, kui lehekuul lõppes Aleksander Brückneri elu ja töö. Kuid selle, prohvetlikus vanuses lahkunu puhul oli valusasti puudutatud kogu slaavisõbralik maailm. Võis ju see mitme põlve slavistide õnnis õpetaja oma tööde arvu lugeda ligi pooleteise tuhandeni — ja seda mitte üksi poola keele ja kirjanduse alal. Brückneri huve ja harrastusi võib määritleda ainult dimensioonidega: alates varasest keskajast kuni tänapäevani köitis teda vähimigi pisiasi slaavi rahvaste tsivilisatsioonist. Vanameistri teadmised rahvaluule, ürgusundi, tavade, avaliku elu, ajaloo, kunsti ja kirjanduse vallas õigustavad talle elava entsüklopeedia nime andma. Ei leidunud slavistika peagu ühtegi küsimust, millele Brückner poleks suutnud autoriteetselt vastata. Tema imeteldava tööpotentsi juures on mõistetavad ka arvukad poleemikad nooremate teadlastega, millest vanameister mitte alati võitjana ei pääsenud, kuid au andes peab ütlema, et Brückneril on olnud julgust mitte üksi eksida, vaid ka oma vigu tunnistada.

Brückner sündis 29. I 1856 Tarnopolis, Galiitsias. Rahvuselt on ta poolakas, hoolimata nime kõlast. Hariduse sai Lwówi ülikoolis. Juba 1877. a. ilmub ta esimene teaduslik töö: „Die slavischen Fremdwörter im Litauischen“, kuid juba aasta enne seda on ta omandanud Viinis keeleteaduse doktori auastme. Kahekümne kahe aastasena saab ta dotsendiks ja kolmekümne nelja aastaselt Berliini ülikooli professoriks slaavi keelte ja kirjanduse alal. 1888. a. valitakse Brückner Krakovi Teaduste Akadeemia liikmeks. Kaugelt üle poole sajandi elas ta oma kodumaast eemal, kuid hoolimata sellest oli ta alati hästi informeeritud kõigest, mis puutus kuidagi Poolasse. Selle eest aga tundis teda avalikkus hästi, ja kui kellelegi sai osaks isegi halb arvustus Brückneri poolt, siis oli seegi juba austav.

Berliini Teaduste Akadeemia stipendiaadina oli Brückneril võimalus töötada Peterburis, kus ta esimese poolakana sai kasutada

ülitäätsaid XVI ja XVII sajandi senitundmatuid ürikuid, nn. *Swietokozyskie* jutluste näol, mille uuringud on avaldatud kolmeosalises teoses „Keskaegse Poola usundiline kirjandus“ 1902.—04. a. Kui esimese kümneaastaku jooksul Brückner kirjutab saksa keeles, siis edasi tarvitab ta juba ka poola keelt. See on tal küll jäänud konservatiivseks kuni viimase ajani, kuid ometigi ei kahanda see asjaolu „Poola kirjandusloo peajoonte“* väärtust, kus autor osutub penetratsioonivõimeliseks kriitikuks ja tabavaks sõnastajaks ka kõige hllisematele kaasaja avaldusile. 1905. a. ilmub üldtuntud „Vene kirjanduslugu“ saksa keeles, aga ei lõppenud nende teostega Brückneri elutöö, millest oleks jätkunud juba kahele keskmisele teadusemehele haljail loorberiokestel puhkamiseks. Nõnda oli Brückner pärast Mickiewiczit esimene, kes lääne-eurooplastele tutvustas poola kirjandust nende eneste keeles. Kaasmaalastele on ta aga näidanud 16. ja 17. s. meistreid Kochanowski, Reyd, Potockit sootuks uues ja ümberhinnatud valguses, ent peale selle on Brückner veel tuhandes essees, artiklis, skitsis käsitletud ka praegusaja kirjandust.

1906. a. ilmub temalt „Poola keele ajalugu“. Selles teoses on hiljeng küll tulnud mõnda korrigeerida, ent ometigi jääb tõeks see, et raamatut võib lugeda suure põnevusega. „Die Wahrheit über Slavenapostel“ 1911. a. purustab vana legendi Cyrillusest ja Methodiusest, näidates nende usulise tegevuse kõrval ka poliitilist missiooni. Sõja ajal ei suuda ta poolakana jääda täiesti vaikseks — ilmub rida aktuaalseid teoseid: „Der Weltkrieg und Slaven“ (1915), „Was erwartet Russland vom Weltkriege“, „Polens historische Mission“, „Wie war Polen gross geworden“, „Die polnische Frage“ jt. 1927. a. ilmunud poola etimoloogiline sõnaraamat oli esimene sellesarnane slaavi keelte alal. Kolmeosaline Poola kultuurilugu ja kaheosaline Vana-Poola entsüklopeedia üllatasid maailma alles siis, kui Brückneri 70-aastase sünnipäeva puhuks ilmus tema teoste bibliograafia, milles viimane järjekorranumber oli 1192!

Inimesena oli Brückner äärmiselt tagasihoidlik ja vähenõudlik, nii et sellest kõneldakse otse legende. On huvitav, et Brückneri raamatukogu polnud teadusmehe kohta eriti suur, küll aga oli tal alati mustuhat lehekest ja kaustakest, kuhu noteeris kõikvõimalikke andmeid, märkmeid ja skitse kavatsetavate tööde jaoks. Veel enne surma kurtis kadunu, et ei leia ses tohuvabohus tarvilist. Pole ka ime — nende paberipakate korratuse ja käekirja segasuse juures! Töötades ühe töö kallal korjas Brückner juba 100 uut kivikest järgmise hoone jaoks. Moodsa värsikogu kõrval oli avatud mõni keskaegne seanahkne kõide. Tunniajalise viibimise järele raamatukogus kaasvas ta ümber juba säärane tohtu virm raamatuid, et teadusemehedki võisid selle üle aina imestuda. Ja kui küsiti sellelt vaikselt mehelt nõu ühes asjas, siis süttis ta ajus kohe kümme uut ideed, mida ta kohe üksinda oli valmis teostama. Ja harilikult teostaski.

Nüüd aga ei pulbitse enam see vulkaan oma mõtte- ja teoküluses. Aga niigi on tast järele jäänud küllaltki palju rajatud sihte, mille järgi kogu maailma slavistidel on veel kauaks ajaks vagusid ajada. Brückneri nime juurde võivad aga ta leinajad lisada sõnad, mida see ennastsalgav mees ei tihanud enda kohta öelda — *multaque pars mei vitabit Libitinam!*

Al. Raid.

* Saksa keeles ilmus teos lühemal kujul 1901.

Postskriptum

ühe poleemika puhul.

P. Nurmekund, polemiseerides P. Aristega (EK 1939, lk. 41—47), püüab oma väiteid tõestada muuseas ka ühe fakti esitamisega prantsuse keele morfoloogiast. Selle puhul selgitatagu järgmist. Teatavasti on prantsuse *avoir*-verbi futuurumis ja konditsionaalis vormid *aurai* 'mul on' (tulevikus) ja *aurais* 'mul oleks'. — Lisada oleks võidud ka veel vormid *saurai* 'tean (tulevikus)' ja *saurais* 'teaksin' verbist *savoir*. — P. N. usub nendes vormides nägevat ortograafia mõju hääldusele: sõnas *AVRAI* olevat silpi *AV* käsitatud *au*-ks. Jääb aga arusaamatuks, miks P. N. on sel puhul eelistanud näitesõna ülestähendamiseks majuskeltähti, otsekui oleks siin tegu antiiksete inskripsioonidega. Ometigi ka minuskeltähtede *u* ja *v* puhul polnud omal ajal vahetegemine mitte põrmugi parem! Üldiselt aga seesugune ortograafiline segadus takistab täpsemalt piiritlemast *v*-hääliku vokaliseerumise aega sõnadega *avrai*, *savrai* ning niisugune kronoloogiline ebatäpsus teeb ka üsna keeruliseks selle nii ebaootuspärase foneetilise nähtuse jälgimise.

Kuigi *Bourcier* usub siin nägevat mingit lõuna-prantsuse murrete mõju ja *Terracher* kokkulangemist sõnaga *orrai* (futuuri vorm sõnast *oir* 'kuulma'), siis ometi romaani keelte uurijad oma enamikus eelistavad selle küsimuse lahtiseks-jätmist ja on väheusutav, et keegi nendest oleks nõus P. N. seletusega. Kui aga prantsuse keele häälduses siiski avaldub palju ortograafia mõjutusi, siis on need üldiselt ikkagi väga hilised ja ilmnevad peamiselt sõnade lõpposistes, harvemini aga tüvedes, nagu seda oletab käesoleval juhul P. N. (Ei saa aga siiski mitte toetuda seesugustele näidetele nagu *Lefébvre* — *Lefébure*, sest see on perekonnanimi ja vilmased teatavasti võivad alluda igasugustele fantaasiaküllastele ortograafilistele võtetele.) Mis puutub vanadesse nähtustesse, siis neid tuleb vaadelda kõige suurema ettevaatusega. Eriti tuleb silmas pidada asjaolu, et ajastul, mil kõneldi ja kirjutati vana- ja keskprantsuse keelt, polnud kirjaoskus kuigi suur. Seepärast ei saa ka mitte ülehinnata kirjapildi mõju toleaegele hääldusele. Meie päevil seevastu aga on üldiselt-levinud ortograafia-tundmine teguriks, mis põhjustab teatavate ortograafiliste nähtuste mõju hääldusele.

Arvestades kõiki eelesitatud asjaolusid on väheusutav, et *AV* lugemine *au*-ks, mida oletab P. N., on toimunud just kahe nii tähtsa ja üldtarvitatava verbi, nagu on seda *avoir* ja *savoir*, konjugatsioonis, kuna samas aga nimetatud nähtus pole mitte aset leidnud substantiivides nagu *cadavre* 'surnukeha', *havre* 'sadam' ja verbis *navrer* 'kurvastama'.

L. Vaganay.

Märkmeid soome-eeesti rahvuslike teaduste uurijate kongressilt Helsingis 1.—4. juunini 1939.

Nimetatud kongress, mis oli esimene sellesarnane soome ja eesti teadlaste ühissetevõte, haaras viit eri teadusala: keeleteadust, kirjandusteadust, rahvaluulet, rahvateadust (etnograafiat) ja muinasteadust. Vastavalt sellele tolmusid ka kongressi üldiste ning ühiste ettekannete kõrval ettenähtud eriettekanded viies eri sekt-

sioonis. Alljärgnevas anname lühiülevaate kongressil tehtud tööst keeleteaduse osas.

Kongressi teisel päeval esines prof. J. Mägiste soomekeelse üldettekandega teemal „Eesti keeleuuenendusest“. Kõneleja andis ülevaate keeleuuenenduse ajaloost ja peatus kaasajale olulistel probleemidel. Keeleteaduse erisektsioonis kõneles prof. A. Saareste teemal „Eesti rahvakeele kogumise lõpuleviimine ja publitseerimine“. Teise ettekandega esines mag. V. Nissilä, kes kõneles teemal „Kohanimed uurimise alalt“. Mõlemad viimasena nimetatud ettekanded põhjustasid elavaid sõnavõtte. Arutlused eesti rahvakeele kogumise lõpuleviimise kohta lõpetati järgmise resolutsiooniga:

„Ära kuulunud üksikaskjalise esituse eesti rahvakeele-ainete kogumise praegusest olukorrast, soome-eesti rahvuslike teaduste uurijate kongressi keeleteadus-sektsioon konstateerib heameelega, et Eestis on väga väheste kulutustega sooritatud sel alal kavakindlat ja viljakat tööd, aga koosolijad peavad eriti oluliseks, et kogumistöö lõppstaadiumi ajal neid saavutusi võidaks täiendada 1) peaaeglaselt pikemaajaliselt töötavate ning teaduslikku ettevalmistust saanud stipendiaatide ja 2) võimalikult rohkearvulise vabatahtlikkude üle kogu eesti keeleala ulatava kirjavahetajate-võrgu abil, sest kogemus näitab, et nende vahendite varal on saadud asendamatu väärtuslikke tulemusi ja et vastasel korral läänemeresoome keele- ja rahvateadusele nii tähtis ja huvitav eesti ainestik jääks mõnes suhtes hõredaks“. Resolutsioon, mille esitas prof. E. A. Tunkelo, võeti üksmeelselt vastu. (Lähemalt vt. „Virittäjä“ 1939, lk. 411.)

V. N—s.

Eesti *palk* < vene *pal(ka)* 'kepp'!

Enam kui saja aasta eest Saaremaa õpetajate poolt vastava küsimuslehe põhjal kogutud ja J. H. Rosenplänter'i poolt a. 1836 hoolsasti kopeerida lastud murdeainestike hulgas (käsi kiri MA 130 Õpetatud Eesti Seltsis) leidub muu hulgas (lk. 77) järgmine märkus:

Palk der Lohn — kommt gewiss vom russischen *palk* (палкъ [sic!]) der Stock.

Sellele aga on nähtavasti keegi teine Saaremaa pastor juurde lisanud järelmärkuse:

Der arme Ehste! Sollte er keinen besseren Lohn gekannt haben? Ich möchte das Wort lieber von *pallokas*, *leiwa pallokas* herleiten; denn Brod mögen sie zum Lohne noch jetzt gerne annehmen, nicht aber das Палкъ: *ta tenib palloka eest* contr. *palka* od. *palga eest*.

Kahjuks ei ole võimalik seda viimastki inimesarmastuslikku seletust heaks kiita, vaid lmsm. keelte *palkka* on vana sõna, millel leidub kindel vaste ka lapis.

A. R.

Vastutav toimetaja: Joh. V. Veski.

Valjaandja: Akadeemiline Emakeele Selts.

Eesti Kirjastusühisuse „Postimehe“ trükk, Tartus. 30. XI 1939.